

DESPRE VASELE ROMANE CU CHIP DE OM

DE
VASILE CULICĂ

Dintre diferitele tipuri de ceramică romană se detașează o categorie întâlnită pe cuprinsul imperiului, caracterizată prin redarea în relief aplicată unei fețe de bărbat, de obicei de tip oriental și cu chip grotesc. Pe teritoriul R.S. România vase asemănătoare sînt cunoscute în castrale romane de la Draja, Buciumi, Bologa, Rîșnov, Romula¹ și de curînd în Dobrogea, pe teritoriul fostului municipiu roman Durostorum și al castrului legiunii a XI-a Claudia². În R.P. Bulgaria se cunosc la Bononia (Vidin), Baykal, în apropiere de Oescus (Gigen), Ratiaria (Arçar) și Novae (Sviștov)³.

În linii generale recipientele de acest fel se încadrează în categoria vaselor de dimensiuni mijlocii sau mici și lasă să se distingă trei părți: 1) o buză dreaptă sau canelată; 2) corpul, mai mult sau mai puțin ovoidal, rareori sferic; 3) partea de susținere, cunoscută sub trei forme: a) terminată printr-un picior (Rîșnov); b) terminată tronconic (Buciumi) sau; c) tronconic evazat îngroșat (Baykal, Ratiaria)⁴. Trăsătura comună o constituie redarea pe corpul vasului, de regulă prin aplicare plastică într-o manieră stingace, a elementelor care alcătuiesc fața bărbătească. Fețele sînt redade de obicei: a) cu ochii și gura întredeschise⁵; b) cu ochii și gura deschise⁶; c) cu ochii deschiși, gura închisă⁷. Materialul ceramic din care s-au modelat toate părțile feței a fost prelucrat, după aplicare, în diferite feluri. În timp ce la vasul din teritoriul anticului Durostorum (fig. 1) părțile poroase ale feței (sprincene, gene, mustăți, barbă) au fost realizate cu o unealtă care, prin ușoară împungere, lasă urme în formă de semicerc, vasul de la Baykal pentru redarea acelorași părți apelează la maniera creștăturilor. Pe altele — printre ele și cel din care provine un fragment găsit în apropierea castrului legiunii a XI-a Claudia (fig. 2) — părțile păroase sînt simple reliefuri modelate cu deosebită grijă.

Urechile sînt reduse la simple schematizări și uneori se depărtează categoric de realitate, fiind așezate oblic, cu partea inferioară adusă spre

¹ Gh. Ștefan, *Dacia*, 11—12, 1945—1947, p. 131—132; E. Chirilă, N. Gudea, V. Lăcozel, *Const. Pop. Castrul roman de la Buciumi*, 1972, p. 41—42; N. Gudea, Ion Pop, *Castrul roman de la Rîșnov*, 1971, p. 49.

² Pentru localizare vezi: Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, Wien, 1906; RE, V, p. 1863; A. Frova, *Pittura romana in Bulgaria*, Roma, 1943, p. 10; Gh. Popa Lisseanu, *Încercare de monografie asupra cetății Drăstorului*, Silistra, 1913, p. 39 și 49; V. Culică, *Pontica*, 3, 1970, p. 376.

³ Evelina Genova, *Arheologija Sofia*, 4, 1969, p. 54—56; Dimitrina Mitova Djonova, *Izvestija Sofia*, 33, 1972, p. 211.

⁴ Dimitrina Mitova Djonova, *op. cit.*, fig. 1, 5.

⁵ Baykal, Buciumi (fragment).

⁶ Edit. B. Thomas, *Römische Villen in Pannonien*, Budapest, 1964, pl. CCIV; Durostorum.

⁷ Rîșnov.

Fig. 1. Vas roman cu chip de om (restaurat) din teritoriul municipiului Durostorum.

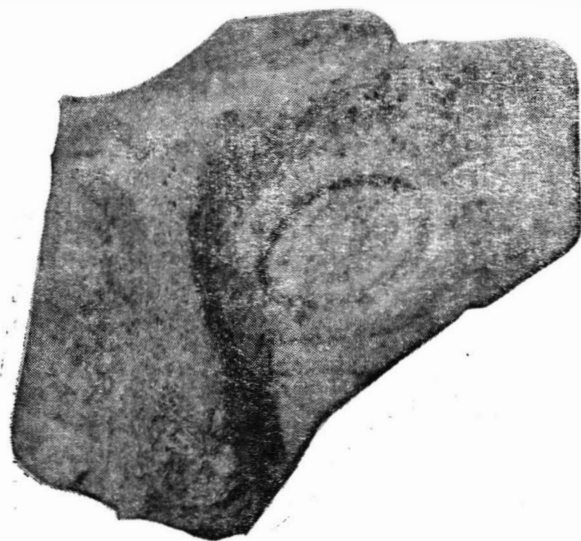

Fig. 2. Fragment dintr-un vas roman cu chip de om din teritoriul municipiului Durostorum.

înapoi, ca pe vasul de la Durostorum sau simplificate pînă la aspectul literei C și așezate invers, cu deschizătura spre ceafă, ca pe vasul de la Baykal. Cea mai caracteristică parte de figură rămîne însă nasul, exagerat ca dimensiuni, mult arcuit și intenționat strîmbat ⁸.

⁸ Supra, n. 2.

Lipsa toartei este obișnuită la acest tip, funcția ei fiind preluată de nasul figurii. Se cunosc totuși excepții ⁹.

Pasta ceramică diferă de la o piesă la alta, ca structură și culoare, uneori fiind acoperită cu angobă caracteristică ceramicii romane. Unele exemplare sînt lucrate din material zgrunțuros, altele din lut fin, bine frământat. Culoarea variază între cărămiziu deschis, cenușiu, cenușiu-roșcat, roșu sau alb, în funcție de caracteristicile regionale ale materialului ceramic și de tehnica producătorului.

Deși astfel de vase mai sînt cunoscute în Europa centrală (Ungaria, Austria, regiunea Rinului) ¹⁰, sau în Dacia romană ¹¹, prezența lor între vestigiile romane are totuși caracter de excepție. Exemplarul întregit ¹² și fragmentul din teritoriul fostului municipiu Durostorum adaugă noi piese celor cunoscute.

Întrucît partea inferioară a primului exemplar lipsește, nu știm în ce măsură era îngroșată, ca la unele piese similare ¹³, dar după restaurare nu prezintă suficientă stabilitate. La acest exemplar chipul caracteristic a fost lucrat prin aplicare de materie ceramică de același fel cu pasta folosită la confecționarea vasului și modelare manuală, după ce acesta căpătase la roată forma definitivă. Ulterior operației de modelare a figurii vasul a fost supus din nou prelucrării pe roată, pentru îndepărtarea unor eventuale degradări ale părții inferioare, produse în procesul modelării. Urme asemănătoare celor lăsate de cuțitul strungului sînt vizibile uneori și peste partea aplicată. Ca și la alte exemplare cunoscute, elementele ce alcătuiesc figura sînt : ochii, nasul, sprincenele, gura, mustățile, barba și urechile (fig. 1).

Fragmentul, provenit dintr-un al doilea exemplar, păstrează doar nasul și ochiul stîng (fig. 2).

Vasul și fragmentul au fost lucrate din material argilos alb, cu important conținut de caolin, totuși nu sînt opera aceluiași ceramist, căci forma fețelor și stilul execuției diferă. Va trebui să admitem originea lor locală, căci la nici unul din exemplarele citate de noi nu am mai întîlnit ceramica albă.

Deși lipsesc date cu privire la dimensiunile unor vase cu figură omenească, în comparație cu vasul de la Baykal (17,50 cm), cu cel de la Buciumi (16 cm) sau cu cel de la TÁC Fővenypuszta ¹⁴ (8,30 cm), vasul din zona castrului de la Durostorum se înscrie în categoria celor mijlocii (14 cm).

Ele au fost considerate obiecte de cult ¹⁵ sau urne funerare ¹⁶, totuși amănuntul că o mare parte din vasele ajunse pînă la noi provin din caste

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Evelina Genova, *op. cit.*, p. 54—56, notele 3—10.

¹¹ *Supra*, n. 1.

¹² Dimensiuni : înalt 14 cm ; deschiderea gurii 8,5 cm ; diametrul fundului, aproximativ 4 cm ; diametrul maxim 11 cm ; înălțimea buzei 1,5 cm.

¹³ *Supra*, n. 3.

¹⁴ Edit. B. Thomas, *op. cit.*, pl. CCIV.

¹⁵ Evelina Genova, *op. cit.*

¹⁶ Dimitrina Mitova Djonova, *op. cit.*, p. 211.

sau din locuri apropiate (probabil canabae)¹⁷, presupune un rol mai puțin solemn, poate unele petreceri organizate de militari, conform unor tradiții ale căror origini ar trebui căutate prin părțile orientale ale imperiului. Dimensiunile destul de reduse ale unora dintre cele cunoscute întregi, sau întregite, cit și împrejurarea că o bună parte a apărut în castre și nu în necropole, pun sub semnul îndoielii destinația propusă. Nu vedem însă nici o dificultate în a considera că în unele cazuri tovarășii de arme vor fi depus în mormântul defunctului instrumentul desfătărilor trecătoare din lumea pe care acesta o părăsea. Vasul de la Baykal, deși a fost găsit într-un mormânt, nu a colectat în interiorul lui rămășițele defunctului, resturile osoase aflându-se, după mărturisirile muncitorilor care au dezvelit mormântul, în jurul lui. Rezultă că aceștia au avut de degajat un simplu mormânt de înmormântare cu inventar, nu un complex cinerar. În cazul incinerării muncitorii ar fi înregistrat prezența cenușii sau calcinarea și fărâmițarea oaselor, dar nu ar mai fi putut aprecia că acestea sînt omenestii. În sfîrșit, aspectul grotesc și forma nasului sînt în flagrantă contradicție cu respectul acordat defuncților în epoca romană.

Prezența tipului de vas cu chip de om în regiunea Rinului, a Dunării și în Italia, cit și asemănarea izbitoare între „urnele” găsite în Moesia și la nordul Dunării de Jos, au determinat părerea că a fost preluat de la popoarele nordice, fiind aduse de acestea odată cu migrarea lor spre Europa centrală¹⁸. Răspîndirea lui, din Britania pînă în Moesia, aproape pe întreg cuprinsul imperiului, ar părea că sprijină aceste concluzii. Totuși, trăsăturile comune nu pot acoperi elementele de diferențiere destul de numeroase. Fizionomia caracteristică a figurilor de pe unele vase sud și nord dunărene nu are nimic comun cu aspectul nordic ci exprimă, cum s-a mai spus¹⁹, trăsături siriene. Observația este valabilă atît pentru vasul din preajma Durostorum-ului, cu linia nasului extrem de specifică, cit și pentru vasele de la Baykal, Buciumi, Rîșnov sau Tăc Fövenypuszta²⁰.

Vase cu figură de om se întîlnesc în neoliticul tîrziu²¹, în mileniul al II-lea în Grecia²² și chiar în epoca feniciană²³, iar în secolele I—IV și adesea în secolul al V-lea capătă o bună răspîndire vasele din sticlă cu capete umane, de bărbați sau de femei cu trăsături orientale, cunoscute de la Pompei pînă la Tomis și Dura Europos²⁴.

Aceste împrejurări ne determină să izolăm — indiferent de gradul influențelor nordice — un puternic curent oriental care și-a pus amprenta pe produsele încorporate tipului respectiv. În măsura în care se va putea

¹⁷ Supra, n. 2; K. Schumacher, *Geschichtsgefäße römischer Zeit, Allerthümer unserer heidnischen Vorzeit*, citat după E. Genova, în *Arheologija Sofia*, 4, 1969, p. 54—56, n. 8; supra, n. 1; cele de la Durostorum.

¹⁸ D. M. Djonova, *op. cit.*, p. 211.

¹⁹ Edit. B. Thomas, *op. cit.*, p. 320—321.

²⁰ Supra, n. 1, 2, 15, 18.

²¹ Vladimir Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974, fig. 233 (Cucuteni A); fig. 267 (Gumelnița).

²² *Drevniia Griia*, Moscova, 1965, sub redacția V. V. Ștruve (traducere în limba română), Edit. științifică, 1958, p. 26.

²³ Sabatino Moscati, *The Worde of the Phoenicians*, Londra, 1968 (traducere în limba română), București, 1975, fig. 129.

²⁴ M. Bucovăla, *Vase antice de sticlă la Tomis*, Constanța, 1968, p. 53.

dovedi caracterul de cult al acestor recipiente, va trebui să ne gândim la practicile cultelor orientale.

În ce privește răstimpul de circulație a interesantului tip ceramic, s-au propus, pentru diferite piese, datări incluse între sfârșitul secolului I și sfârșitul secolului al III-lea²⁵, valabile și pentru exemplarele din spațiul castrului de lângă Durostorum. Apreciem totuși că pentru acestea intervalul de timp poate fi îngustat la o perioadă cuprinsă între ultimele decenii ale primei jumătăți a secolului al II-lea și sfârșitul lui sau începutul celui următor. Credem că prezența lor pe teritoriul castrului legiunii a XI-a Claudia nu era posibilă înainte de războaiele dacice și de venirea acestei legiuni la Dunărea de Jos.

À PROPOS DES VASES ROMAINS À FIGURE HUMAINE

RÉSUMÉ

L'article traite d'un vase romain à figure humaine — reconstitué — et d'un fragment de vase du même type.

Ce sont deux pièces provenant du territoire ayant appartenu jadis au municipe romain de Durostorum, où était emplaced le camp de la légion IX Claudia, avec son agglomération de *canabae*. L'auteur penche pour considérer ces deux pièces comme des produits d'origine locale, compte tenu, de la qualité de leur pâte, faite d'un kaolin blanc, spécifique d'une catégorie de vases romains trouvés en Dobroudja. Quant à la thèse qui affirme que les vases à figure humaine étaient confectionnés dans la nette intention d'en faire des urnes funéraires, l'auteur la met sous le signe du doute. Son point de vue repose sur la capacité réduite de ces vases, ainsi que sur leur aspect grotesque peu en rapport avec les égards dus aux défunts, et sur le fait que les ossements mis au jour dans une tombe sud-danubienne (village de Baykal, en Bulgarie) n'étaient pas déposés à l'intérieur du vase, mais autour de celui-ci. Pour sa part, l'auteur pense que cette catégorie de vases romains offrent un caractère oriental très accusé, même s'ils ne sont pas tout à fait étrangers à certaines influences nordiques, comme on l'a déjà remarqué. En considérant ces vases comme ayant servi aux parties de plaisir des militaires romains, rien ne s'oppose qu'ils les aient suivis dans le monde des ombres, par les soins de leurs camarades.

Les vases du territoire de Durostorum sont datés de la période comprise entre la première moitié du IIe siècle et le commencement du siècle suivant.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Vase romain à figure humaine du territoire appartenant au municipe de Durostorum (restauration).

Fig. 2. Fragment de vase romain à figure humaine, du territoire appartenant au municipe de Durostorum.

²⁵ Supra, n. 19 și 2.